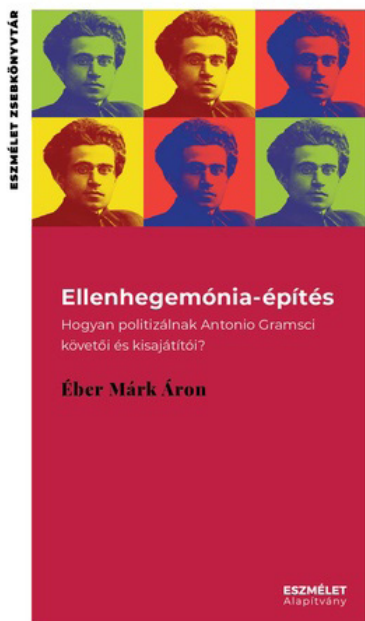

GRAMSCI KISAJÁTÍTÁSÁRÓL ÉS VISSZASZERZÉSÉRŐL

Éber Márk Áron (2025) *Ellenhegemónia-építés. Hogyan politizálnak Antonio Gramsci követői és kisajátítói.* Budapest: Eszmélet Alapítvány.

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2026.2.82>
Cikkazonosító: e202621

Kié Gramsci? Talán legrövidebben így lehetne összefoglalni azt a kérdéskört, amelyet Éber Márk *Ellenhegemónia-építés: Hogyan politizálnak Antonio Gramsci követői és kisajátítói?* című könyve problematizál. Lehetséges-e az új jobboldalnak „eltulajdonítania” egy „echte baloldali” szerzőt? Kisajátítható-e egyáltalán egy gondolkodó vagy pedig azé, aki használja?

Mielőtt a fenti kérdésekre Éber Márk könyve alapján igyekszünk egyfajta választ adni, tisztáznunk kell mit is jelent egy gondolkodó kisajátítása. Egy elméletet, amely nem feltétlenül áll egységes rendszerben, mint Gramscié, akinek a gondolatait elsősorban töredékes börtönfüzetei alapján ismerjük, különböző módokon, különféle nézőpontokból szabadon értelmezhetjük. Aki közelebbről nézi egy szerző munkáit, sokszor fedezhet fel hangsúlyeltolódásokat vagy akár ellentéteket a műveiben. Ezek természetes velejárói a világról való gondolkodásnak, és az ebből adódó eltérő interpretációk különbözőségét számonkérni dőreség volna. Egy elmélet továbbá inspirációként szolgálhat egyeseknek, akik bizonyos gondolatokat továbbfejlesztnek vagy más megvilágításba helyezve újfajta ismerethez jutnak. E kétféle megközelítés egyike sem tekinthető az adott elmélet tényleges kisajátításának. Ugyanakkor, amennyiben az eredeti kifejtés helyett az újabb értelmezések válnak népszerűbbé, amelyben elvész a szerző alapvető törekvése, abban az esetben jogos problémaként adódhat az egykori elmélet eltorzulása. Ez történik Gramsci gondolataival is. Éber Márk könyve a napjainkban Magyarországon uralkodóvá váló Gramsci-olvasatot opponálja; igyekszik azt visszaágyazni abba a valós történeti helyzetbe és gondolkodási hagyományba, amelyben Gramsci élt, és amely szerint politizált.

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szociológia Doktori Iskola, PhD-hallgató.

Az *Ellenhegemónia-építés* könyv könnyen olvasható formában íródott. Azokat a komplexebb fogalmakat, amelyeket a szerző használ, érthető módon bemutatja az elemzés előtt, hivatkozva Gramsci eredeti szövegeire. A könyv hét tematikus, korábban már online megírt cikk, külön fejezetenkénti összefűzött változata. Ebből következhetne, hogy az így létrejött új egész töredékes volna, azonban világosan kitűnik belőle egy meghatározott gondolati ív, amelyet két nagyobb részre lehet osztani. Az első részben inkább kritikai hangvételű írások vannak, majd a könyv második felében a helyzetértelmezés és politikai stratégiaalkotás jelenik meg. E kettősségre, elmélet és gyakorlat egymáshoz való viszonyára, később részletesebben kitérek a módszertani megfontolások kapcsán.

GRAMSCI JOBBOLDALI ELRAGADÁSA

Miért releváns a mai Magyarországon a Gramsci-probléma? Hogyan merül fel egyáltalán az olasz filozófus neve? A közéleti diskurzusban Gramsci neve leginkább Orbán Viktor 2023-as Transzit-fesztiválon elmondott szövegéből lehet ismert; a releváns passzusokat Éber Márk is ismerteti (2025:15–16, 21). Az akkori miniszterelnök beszélt saját egyetemi szakdolgozatáról, amelynek írása során megismerkedett az olasz szerző gondolataival. Azonban azok, akik az elméleti igényű politikai-ideológiai diskurzusokat is követik, láthatták, hogy Gramsci neve néhány évvel korábban is már fel-felbukkant a jobboldali közegben, elsősorban a *Kommentár* folyóiratban megjelent tanulmányokban. Legeklátásabb hazai megjelenése az új jobboldalon valószínűleg Békés Márton *Kulturális hadviselés* című könyvéhez köthető (2020). Éber Márk könyve egyfajta polémiaként is értelmezhető Békés Gramsci-olvasatával szemben.

Az *Ellenhegemónia-építés* könyv első fele, amelyet inkább kritikainak neveztünk fentebb, azt vizsgálja, hogy milyen pozíciót foglal el Gramsci a kései NER legmeghatározóbb ideológiai áramlatában, vagyis a magyar új jobboldal szellemi világában, és ezt veszi bírálat alá. Éber Márk számára a fő probléma az, hogy az új jobboldali – és megjegyzendő, hogy az új baloldali is, ám a szövegben ez kevésbé meghatározó – olvasat hogyan torzítja el Gramsci valós pozícióját, politikai-ideológiai beállítottságát; ezek az irányzatok kiágyazzák abból az eredeti történelmi összefüggésből, amelyből az olasz politikus a meglátásait feljegyezte, és amely eszmeiség nevében mindezt képviselte.

Az új jobboldali olvasatban Gramsci egy olyan – többé-kevésbé elfogadottan – kommunista szerző, aki szakított az ökonomizmussal, az ortodox marxisták gazdasági determinizmusával és a kultúra elsőbbségét hirdette. Ebben az olvasatban a harcot nem pusztán politikai síkon kell megnyerni, hanem mindenekelőtt a kultúrában. Ha ez megtörtént, akkor ebből egyenesen következik majd a megingathatatlan politikai hatalom. Vagyis szerintük olyan kultúrát kell felépíteni, amelyből „természetszerűleg”, „logikusan” következik a jobboldali politika dominanciája. Leegyszerűsítve ezt az állapotot nevezik az új jobboldali olvasatban *kulturális hegemóniának*. Éber Márk ezzel szemben igyekszik visszanyúlni az „eredeti” Gramscihoz, és a gondolatait visszaágyazza abba a valós történelmi összefüggésrendszerbe, amelyben ezek megszülettek. A jobboldali – és posztmarxista – irányzatok értelmezéseivel szemben, noha Gramsci bírálta a dogmatikus, determinisztikus ökonomistákat, akik a II. Internacionáléban domináns pozícióba kerültek, ugyanakkor mindvégig megmaradt Marx és a történelmi materializmus követőjének. Nem a kultúra elsőbbségét hangsúlyozta, hanem sokkal inkább alap és felépítmény dialektikus egységét. Gramsci korának pozitivista, dogmatikus marxizmusára adott dialektikus marxista választ, nem pedig valamiféle antimarxista, antimaterialista oppozíciót képviselt (Éber 2025:38–40 és 44–49).

A hegemonia Gramsci elméletében az uralomnak olyan fajtája, amely nem pusztán erőn és kényszeren nyugszik, sokkal inkább elfogadottságon, önkéntes beleegyezésen, konszenzuson alapul. A hegemonia felépíthető és újratermelhető, és ebben kapnak kulcsfontosságú szerepet az anyagi alapok, elsősorban intézmények, amelyek egyszerre végzik a társadalom tudatának és saját materiális létüknek a reprodukcióját – egyik nélkül a másik nem lenne lehetséges. Ha az új jobboldal felemelkedését ebből a szemszögből nézzük, akkor egyből világossá válik, hogy bizonyos intézmények megszállása, újak megalapítása (például KESMA, MMA, MCC, Alapjogokért Központ, KKETTK [Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány], Terror Háza Alapítvány, Kommentár Alapítvány és még hosszasan lehetne sorolni) miért is volt kulcsfontosságú: az új jobboldal a 2010-et megelőző domináns neoliberális, posztpolitikai hegemoniával szembeni ellenhegemonikus projektként nyilvánult meg. Ennek az uralmi pozícióra törő stratégiának az elméleti megalapozásához volt szüksége a jobboldalnak Gramscira.

Ezen a ponton érdemes feltennünk azt a kérdést is, hogy a Békés Márton által meghirdetett kulturális hadviselés hogyan teljesített. A 2026-os országgyűlési választások eredményei alapján elsőre mondhatnánk, hogy a „*hosszú távú feladatok*”, amelyek a „*legsürgősebbek*” (Békés 2020:215), vagyis az új jobboldali kulturális hegemonia felépítése nem ért célta. Ugyanakkor, ha abból a nézőpontból vizsgáljuk meg a kérdést, hogy a 2010 és 2026 közötti ellenzéki állampolgárok és politikusok ideológiai szinten milyen alternatívát nyújtottak, akkor azt láthatjuk, hogy az idő előrehaladtával egyre inkább adottnak vették, vagy legalábbis nem kérdőjelezték meg, az akkori kormány politikájának fundamentumait: úgymint a migrációs kérdésre adott választ, a családpolitikát és az ezzel összefüggő adókedvezményeket, a határon túli magyarokhoz való viszonyt stb. Sokkal inkább integrálták azokat saját gondolatvilágukba: vagy azért, mert meggyőződéssel vallották, vagy azért, mert a hatalomhoz vezető szükséges rosszat látták benne. Következésképpen elmondható, hogy az új jobboldali hegemoniaépítésben meglevő kulturális konszenzus megalkotása, örömeinkre vagy éppen bánatunkra, tényszerűen ért el sikereket.

HELYZETÉRTELMEZÉS ÉS BALOLDALI STRATÉGIA

A bevezetésben foglalt fentebbi megállapítás alapján, amely szerint az *Ellenhegemonia-építés* könyv két részre osztható, elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amelyben a szerző a politikai helyzet elemzésével és a stratégiaalkotással foglalkozik, felhasználva Gramsci idevágó gondolatait.

A hegemoniaépítésnek, ahogyan már fentebb is kitértünk rá, nem pusztán kulturális-ideológiai oldala van, hanem intézményes-materiális is. Továbbá hangsúlyozni kell azt is, hogy tényleges hegemoniát kialakítani – Gramsci terminológiáját követve – „történelmi blokkok” képesek. A történelmi blokk, Éber Márk megfogalmazásában „*a hegemon csoport és a hegemoniája alá tartozó szövetséges csoportok történetileg egységessé szervezett gazdasági-politikai tömbje*” (2025:45). A könyv szerzője osztályelemzési megközelítést alkalmazott a probléma megragadására. A hegemonia társadalmi alapja így tehát különböző osztályok vagy osztályfrakciók, továbbá egyéb, osztályelemzés alapján nem könnyen besorolható csoportok (érdek)szövetségeiként jelenik meg. Ha a 2010 és 2026 között hatalmon lévő hegemoniaépítése mögötti történelmi blokkot tekintjük, akkor az mondható el, hogy ez egyfelől a kedvezőtlenebb helyzetben lévő, munkásosztálybeliek, másfelől a hazai nagytőke bizonyos frakciójának szövetségeként volt értelmezhető, ahogyan arra Scheiring Gábor (2019) is felhívta a figyelmet könyvében. Ezzel szemben az akkori ellenzék – Éber szerint – osztálycsapdában volt. Ez azt jelenti, hogy leginkább csak a saját osztályhelyzetével hasonló pozícióban lévő embereket tudta megnyerni magának, és nem volt képes egy, a sajátján túlnyúló történelmi blokk felépítésére.

Éber Márk könyve történetileg elemzi a rendszerváltás után megkonstruált történelmi blokkokat, azok küzdelmét, valamint javaslatot tesz egy olyan ellenhegemónia felépítésére, amelyből egy baloldali politika kisarjadhat. Aki ellenhegemóniát szeretne építeni, annak az ellenhegemónia társadalmi hátterét is fel kell építenie, amely a szerző szerint nem más, mint egy „*antikapitalista baloldali dolgozói blokk*” (Éber 2025:91). Ezáltal a baloldal, Éber szerint – és a marxista hagyomány számos korábbi szerzője szerint is – képes volna a tényleges társadalmi többség megszólítására. Az ellenhegemónia-építés mint ellenhatalom-építés jelenti az uralkodó értelmezésekkel szembeni új értelmezések kidolgozását, ellenintézmények felépítését, ellentársadalmat és ellenkultúrát (Éber 2025:119). Mindezt abban a történelmi szituációban kell megtennie, amely során a dolgozók két nagy történelmi blokk nyomása alatt állnak: egyfelől a neoliberális, posztpolitikai (demokratikus antipopulista), másfelől az új jobboldali (antidemokratikus populista) tömb nehezedik rájuk.

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT PROBLÉMÁJA

Végezetül szeretnék kitérni a bevezetésben említett módszertani kérdésre. Az alapvető probléma az elméletnek és a gyakorlatnak az egymáshoz való viszonya. A könyv elején Éber is felveti ezt a kérdést, Max Weber nyomán tételezi a polgári gondolkodásról, hogy az élesen elválasztja a fennálló viszonyokra (*Sein*) és a kívánatos viszonyokra (*Sollen*) vonatkozó elképzeléseiket. Ezzel szemben ő a szétválasztó gondolkodás meghaladásának pártján áll, amely szerint elmélet és gyakorlat ellentéte feloldható egyfajta dialektikus egységben (Éber 2025:9–12). Ugyanakkor, ha az elmélet és a gyakorlat egységét tételezzük, akkor – saját nézetünk szerint – a közöttük lévő kölcsönhatás, közvetítés és a domináns pólus problémájánál tartunk; vagyis annál a problémánál, hogy a konkrét történelmi helyzetben az elmélet határozza meg inkább a gyakorlatot vagy fordítva: a gyakorlat alakítja ki a számára szükséges elméletet. A hagyományos dialektikus gondolkodás – Adorno (2026) fogalmával élve – „azonosító” jellegéből fakad ez, és két szélsőséges eshetőségben képes megnyilvánulni: egyrészt, vagy a gyakorlat válik dominánssá az elmélet fölött – ekkor az elmélet instrumentalizálódik, olyan módon torzul el, hogy egyetlen funkciója az lesz, hogy a politikai gyakorlatot legitimálja, vagyis egyfajta ideológia válik belőle; másrészt az elmélet dominánssá válhat a gyakorlat felett – ekkor egyfajta valóságra reflektálatlan dogmatikus rendszer jön létre, amely ellehetetleníti az érdemi cselekvést (vö. Adorno 1969).

Éber Márk könyve reflektál erre a problémára (2025:95–99), mégis talán kiérezhető belőle a gyakorlat elsőbbsége iránti finom nyitottság, amely által elmélet és gyakorlat egységében a hangsúly elmozdul a gyakorlat irányába, például: „*azért akarjuk megérteni, hogy megváltoztassuk*”, „*az elmélet akkor hasznos, ha segít nekünk megérteni, amit meg akarunk változtatni*”, „*elméletnek és gyakorlatnak egységet kell alkotnia, dialektikus egységben kell összeforrnia*” (Éber 2025:91–92). Ebben az esetben annál a problematikánál tartunk, hogy a gyakorlat akarásának jegyében olyan elméleti irányokat preferálnánk, amelyre alapozni, legitimálni lehetne a cselekvésünket. Ezzel korlátoznánk a valóság megismerésének nyitottságát, és az abból levonható következmények szabadságát.

ÖSSZEGZÉS

Lezárásképpen arra térek ki, hogy kiknek is ajánlom ezt a könyvet. Éber Márk írása többféle érdeklődő számára is megnyerő lehet. Ajánlom azoknak, akik a baloldali politikai elméletekbe szeretnének bepillantást nyerni. A mű nem rendszerező jellegű, így csak a Gramscihoz köthető gyakorlatokat és lehetőségeket tartalmazza – saját célkitűzésével teljes összhangban. Ajánlom továbbá azoknak, akiket a 2010 és 2026 közötti időszak politikai-ideológiai szinten megjelenő uralkodó diskurzusa és ennek kritikai elemzése érdekel.

Összegzésül, láthattuk tehát, miként viszonyul az *Ellenhegemónia-építés* könyv az új jobboldali Gramsci-olvasathoz, milyen torzulásokat vesz kritika alá, és milyen módon képzel el egy baloldali ellenhegemónia felépítését. A fentiek alapján levonhatjuk a következtetést arra vonatkozólag, hogy mégis „kié Gramsci”? Álláspontom szerint Gramsci senkié és bárkié. Azé Gramsci, aki használja. Gramsci inspirálja gondolkodásunkat, politikáról vallott elképzeléseinket, és szerencsénkre, abban az esetben, ha valaki kisajátítaná és eltorzítná gondolatait, akkor akadnak olyanok, mint Éber Márk Áron, akik könyvet írnak róla, és kötelességüknek tartják visszaágyazni saját valós közegébe, amelyből gondolatai fakadtak.

HIVATKOZÁSOK

Adorno, T. W. (1969) Marginalien zu Theorie und Praxis. In uő. *Gesammelte Schriften* 10.2. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 759–782.

Adorno, T. W. (2026) *Negatív dialektika*. Budapest: Gondolat.

Békés M. (2020) *Kulturális hadviselés. A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata*. Budapest: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány.

Éber M. Á. (2025) *Ellenhegemónia-építés. Hogyan politizálnak Antonio Gramsci követői és kisajátítói?* Budapest: Eszmélet Alapítvány.

Scheiring G. (2019) *Egy demokrácia halála. Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon*. Budapest: Napvilág.